

NYHETSBRÉV 3:2013

(Publicerat 2013-08-21)

Det är något visst med sommar och semester. Lite lagom ansvarslost slappande mår vi alla bra av och behöver. Ibland kan det säkert vara extra välgörande om man när man släpper greppet en smula också vågar på allvar tänka över om man verkligen ägnar sina krafter åt rätt saker. Det där är förstås en stor och ibland skrämmande fråga. Men den är mycket viktig. Och behöver ett tillräckligt djupt och sanningsenligt svar.

För min egen del har sommaren varit speciell i den meningen att den mest bestått av arbete. Men inte arbete av plikt och penningjakt. Ett nytt skrivprojekt har helt enkelt trängt sig på mig. Och då är det bara att lyda. Inte så att jag känner mig som en fånge utan det är en lydnad som paradoxalt nog inte går att skilja från frihet och en speciell sorts djup glädje. Nu betyder ju inte detta att skrivandet alltid går som en dans. Jag kan i nuvarande läge inte avgöra om jag skriver för skrivbordslådan eller bokhandeln. Och jag vill inte ens försöka förklara vad jag tror att det handlar om. Men jag vill ändå nämna att jag är rejält nergrottad i ett nytt projekt. Jag hoppas väl någonstans att det finns sympatisörer bland mina nyhetsbrevsläsare som vill sända lite vänliga och uppmuntrande tankar i min riktning.

Som alla ser blev det uppenbarligen av olika anledningar en liten lucka i skrivschemat och det var då detta nyhetsbrev kom till. Det innehåller lite smått och gott som jag hoppas kan vara av glädje.

Kan väl dessutom nämna att jag successivt börjat ändra policy på [min Facebooksida](#). Förr tyckte jag att jag behövde känna eller veta något om mina övänner, men numera accepterar jag alla som följare eller vänner så länge jag inte anar någon form av oråd. Jag nämner detta bara för den som till äventyrs vill ha lite mer ökontakt än den som erbjuds nyhetsbrevsvägen.

I. En ny chans att delta i *Den vise ledaren*

Det blir ett dakapo på detta mycket uppskattade evenemang 25 september på Piperska muren i Stockholm. Det är som vanligt Björn Natthiko Lindeblad, Maria Tornberg och jag som står för inspirationen. All nödvändig information finns på arrangören [Mirrorgates hemsida](#).

II. Att svära i kyrkan ó en antologi om tillväxtens komplikationer

För ungefär en månad sedan kom det ett tjockt brev från [Stellan Tengroth](#). Innehållet var ett signerat exemplar av den bok som han redigerat. Titeln är *Att svära i kyrkan*.¹ Och eftersom det finns många kyrkor att svära i så tillför undertiteln ó *tjugofyra röster om evig tillväxt på en ändlig planet* ó väsentlig information om vad boken handlar om. Titeln signalerar alltså att antologin levererar diverse ovälkomna och oborstade påståenden i den mäktiga tillväxtgudens kyrka. 360 sidor hädelser och kätterska utläggningar med andra ord.

¹ Stellan Tengroth (red) *Att svära i kyrkan: tjugofyra röster om evig tillväxt på en ändlig planet* (Pärspktiv förlag, Uppsala, 2013). Denna pocketbok finns att köpa hos [Adlibris](#) och [Bokus](#) eller direkt från [förlaget](#).

Initiativet till boken är taget inom [Steg 3](#). Ett nätverk som på sin hemsida inleder presentationen av sig självt så här: öVi är fastlåsta i en samhällsmodell som kräver ständig ekonomisk tillväxt för att fungera. Allt mer tyder på att det nog är en ohållbar modell på sikt. Men trots alla varningssignaler lyser tillväxtfrågan med sin frånvaro inom politiken och samhällsdebatten. Vi skulle kunna påbörja diskussionen nu och hitta nya lösningar i god tid. Men istället låtsas de flesta som att problemet inte finns. Vi anser att det är hög tid att på ett öppet och ödmjukt sätt se över vår inställning till produktion, konsumtion och tillväxt. Låt oss släppa loss kreativiteten i samhället och hitta en långsiktigt hållbar väg.ö Boken inleds därför helt konsekvent av ett förord av en representant för nätverket ifråga.

Jag brukar inte gilla antologier. De är ofta splittrade och ytliga. Men ibland kan de vara bra som introduktioner till ett ämne. För egen del skulle jag troligen aldrig ha läst den här boken om det inte vore för att jag känner några av bidragslämnarna och så för att jag har respekt för Stellan Tengroths omdöme och kunskaper efter att ha läst hans egen bok *Tillväxt till döds*² som kom ut häromåret. Den var föredömligt enkel och pedagogisk. Något som jag tror kan vara av godo i ett så laddat ämne som den omhuldade ekonomiska tillväxten.

Så fort jag kunde frigöra tid läste jag alltså boken. Från pärm till pärm. Och mitt första omdöme är att den är välskriven och lättläst. Och den är också överraskande fri från störande upprepningar. Min läsning skapade faktiskt känslan att de 24 rösterna utgör en mångstämmig kör. Nu betyder ju inte detta att boken är som en komposition för 24 stämmor. Utan det är relativt lätt att urskilja huvudstämmorna, eller de centrala teman som boken behandlar.

Ett bärande tema, som de flesta skribenterna berör i lite skiftande utsträckning, är själva framhävandet av det orimliga i en evigt fortgående ekonomisk tillväxt. Här uppvisar de olika författarna olika tyngdpunkter och också varierande grad av tillspetsning. Stefan Edman kallar t.ex. sitt bidrag *Hur skall moder jord orka?* Han ställer och besvarar i milt och sympatiskt tonfall olika frågor som ökan vi äventyra vår egen överlevnad?ö eller öhur många människor orkar jorden med?ö eller öfortsatt ekonomisk tillväxt ó hot eller hopp?ö Och hans resonemang utmynnar i en förhoppning att vi skall komma till besinning. Helt enkelt nå en andlig och moralisk mognad som gör att konsumtionshetsen inte ter sig lika lockande.

Stellan Tengroth har en mera radikal syn. Han gör t.ex. ett litet räkneexempel baserat på en jämförelse mellan Sverige och Kina. Den fråga han ställer sig är hur mycket större ekonomierna skulle vara om hundra år om tillväxten för Sveriges ekonomi skulle vara rätt normala 2 % och för Kina 10 %.

Mellan tummen och pekfingret skulle Sveriges ekonomi vara 10 gånger större om 100 år. Och det låter kanske mycket. Men för verkliga välfärdsdiggare ändå måhända både rimligt och framförallt frestande. Men hur stor skulle Kinas ekonomi vara efter hundra år av en tillväxt på en nivå i paritet med den högsta som landet haft under sin imponerande utveckling från maoistisk misskötsel av ekonomin till nuvarande situation. Faktiskt så där 10000 gånger större än nu!

² Stellan Tengroth, *Tillväxt till döds* (Stellan Tengroth, Göteborg, 2010). Denna pocketbok finns att köpa hos [Adlibris](#) och [Bokus](#) eller direkt från [förlaget](#).

En storlek som Tengroth utan omsvep kallar absurd. Och jag undrar vilka tillväxtförespråkare som är beredda att protestera.

Men övertygelsen om att en fortgående tillväxt är ohållbar eller rent av orimlig betyder inte att skribenterna har en onyanserad syn på värdet av ekonomisk utveckling. Det är alltså inte en bunt bakåtsträvande svärmare som skrivit. Utan alla förstår värdet av den utveckling som varit och att ojämlikheterna i världen gör det högst motiverat med ekonomisk tillväxt i fattiga länder.

Men oavsett önskvärdheten av tillväxt särskilt i fattiga länder betonar några skribenter peak oil extra starkt och Lars Wilderäng konstaterar: öCirka 82 procent av den energi mänskligheten använder kommer från fossila bränslen. När dessa nu når sina produktionskrön, med oljekrönet ungefär nu, kolet enligt nyare rön inom 10-20 år och fossilgasen därefter, så slås hela fundamentet för ekonomisk tillväxt undan.³ Problemet är alltså att oavsett hur behövlig tillväxten än är ur den ena eller andra mer eller mindre önskvärda synvinkeln så måste den på sikt inte bara rymmas inom de ekologiska ramar som finns på jorden, vi måste också ha tillräckligt med energi annars falnar tillväxtelden snabbt.

Ett stort problem när det gäller behovet av anpassning till ekologiska och energimässiga realiteter är den kombination av institutionella brister och mänskliga svagheter som gör det synnerligen svårt för det politiska systemet att leverera den politik som är nödvändig. Och detta är ett annat viktigt tema i boken.

Anders Wijkman skriver t.ex. klokt om både hur det dominerande ekonomiska tänkandet och näringslivet samt det finansiella systemets institutioner samverkar till att bagatellisera de långsiktiga risker och problem som fortsatt satsning på konventionell tillväxt innebär. Och han framför bl.a. olika krav på hur finansmarknaden borde reformeras.

Alf Hornborg lyfter på sitt skarpsynta sätt fram våra illusioner om hur vi med teknologins hjälp skall kunna lösa de aktuella problemen. Hans analyser ger i själva verket vid handen att teknologin inte är öett ymnighetshorn, sprungen ur ren uppfinningsrikedom. Utan öden moderna teknikens existens bygger än idag på skillnader i prissättning på arbete och jord i olika delar av världssystemet⁴.

Det Hornborg menar är att om det inte finns sådana skillnader att utnyttja så skulle tekniken inte drivas fram. Tekniken är alltså framförallt ett medel för att dra ekonomisk nytta av andra och den växer därför i stor utsträckning fram ur en önskan att ta vara på denna möjlighet. Och Hornborg konstaterar: öDet må se ut som om tekniken ha ersatt slaveriet, men i själva verket har det i stor utsträckning *förskjutit* lågavlönat och hälsovådligt arbete till fattigare delar av världen. Medelklassen i USA och Europa har bytt ut sina hembiträden mot dammsugare och tvättmaskiner, men det är nog inte många som frågar sig om de anställda hos kinesiska tvättmaskinstillverkare idag verkligen har det bättre än europeiska hembiträden på 30-talet.⁵

³ Att svära i kyrkan, sid. 158.

⁴ Ibid. sid. 73.

⁵ Ibid. sid. 73.

Anna Borgenryd kompletterar Anders Wijkmans mera övergripande utläggningar med att fokusera en detalj som diskonteringsräntans betydelse som institutionella drivkraft för det hon ser som en desperation efter tillväxt. Och hon skisserar också på ett ekonomiskt system som har rättvisande prissignaler och därför kan fås att fungera inom de ekologiska ramarna.

Sara Karlsson och Boo Östberg och hans medskribent Fredrik Sjöberg berör på olika sätt det politiska systemets svårigheter att reagera adekvat. Särskilt Östberg och Sjöberg ger uttryck för frustrationen att som kommunpolitiker försöka tänka och planera långsiktigt samtidigt som medborgarnas politiska mognad inte är särskilt imponerande. Alla vill betala så låg skatt som möjligt, helst ingen alls, samtidigt som den kommunala och landstingskommunala servicen skall vara effektiv och bra. Därför utbrister detta författarpär i följande, som de själva uttrycker det övulgära och tillspetsade generaliseringö:

öDagens föräldrar, som står mitt i livet, skulle helst vilja lämna in barnen på förskolan kl 07:00 dagen de fyller ett och hämta ut dem, artiga, utbildade och klara 16:00 den dag de fyller 16. Allt medan de själva förverkligar sig i sitt yrkesliv, tjänar ihop till lånen på fyramiljonersvillan med köksö och hemma-SPA, de två bilarna, fritidshuset eller segelbåten, Thailandsresan över jul och nyår, sportlovet i Åre och sommaresemestern vid Medelhavet. För att hinna med behöver de gamla föräldrarna förstås också gömmas undan. Först i seniorboende, sedan med stöd av hemtjänsten för att avsluta sina dagar på något äldreboende.ö⁶

Med en sådan inställning ser de båda politikerna stora påfrestningar för, ja akuta hot mot, demokratin när den stund inte längre kan uppskjutas, med lån och/eller andra krumbukter, då vi enskilt och som samhälle måste anpassa våra anspråk efter ekologiska realiteter. Eller rätta mun efter matsäcken som det också heter.

Andra skribenter sysslar mest med de förändringar i moral och livshållning som skulle underlätta vid den anpassning av samhället till ekologiska realiteter som de menar obönhörligen stundar. Förr ärkebiskopen K.G. Hammar skriver t.ex. om en inre tillväxt som skulle radikalt förbättra våra möjligheter att hantera situationen. Bengt Brülde funderar över olika etiska perspektiv på klimatproblemen, och Billy Jansson berör liknande frågor fast på ett lite annat sätt.

Alla är överens om att det är svårt för oss människor att ompröva våra förhållningssätt. Per Grankvist lyfter fram språkets makt över tanken. Han påminner om att tillväxt i en annan tid stod för något tillfälligt, som i uttrycket östå på tillväxtö. Ett sådant uttryck handlar inte om att tillväxt är något problematiskt, men det är underförstått att den har sin tid, och att den alltså måste upphöra. Inget växer för evigt. I det moderna språket har dock innebörden av tillväxt förskjutits. Även om den gamla betydelsen finns kvar har Grankvist i SAOL hittat 26 ord som innehåller ötillväxtö där de flesta är kopplade till hopp om framtiden. Så med positivt laddade ord som tillväxt och lönsamhet har vi byggt en samhällsstruktur där vi, menar Grankvist, gjort oss höggradigt beroende av oljan för att driva ruljangsen. Och han konstaterar att:

⁶ Ibid. sid. 100.

Idag får hela samhället abstinensfrossa för minsta lilla hack i oljeleveranserna. Vi betar oss kollektivt som ett gäng tjackpundare på jakt efter substitut när priset på originalsubstansen ökat. Tjärsand eller skiffergas? Skit samma. Vilket fultjack som helst duger om det ger oss samma tillväxtkicks som de svarta dropparna.⁷

Fredrik Lindström är inne på ett liknande spår i sin fyndiga reflektion. Han börjar med några skarpa observationer kring missnöjets centrala roll för den konsumtionsdrivna tillväxt som vi har för närvarande. Och att vi satsar oerhörda summor på missnöjesproducerande reklam.⁸ Lindström konstaterar att öen nöjd människa är en farlig människa, eftersom hon är en så dålig konsument. Föreställ er en värld av fullkomligt nöjda människor. Som inte alls är intresserade av en ny HD-36-tumsTV att hänga på väggen oavsett vilken effektiv reklam man än gör.⁹

Och så skruvar han argumentationen några varv till och konstaterar att: öMarknadsekonomins situation påminner faktiskt mycket om narkomanens. (í) Våra grundläggande behov av mat, kläder, kärlek och medicin räcker inte längre till för att hålla ekonomin nöjd, ekonomin som idag bestämmer över våra liv på ungefär samma sätt som knarket gör i narkomanens liv.¹⁰ Lindström är inte heller direkt optimistisk om våra möjligheter att krångla oss ur vårt beroende. Han håller det väl inte för uteslutet, men nöjer sig med att ställa frågan: öHur lång tid kommer det att ta för oss att tillstå vårt beroende, att vi är underkastade tillväxten och marknadskrafterna lika mycket som exempelvis medeltidsmänniskan var underkastad Gudö¹¹

Andra är mera optimistiska om framtiden och skildrar olika omställningsalternativ. Amelia Bryne skriver om olika lokala odlingsprojekt och klädbytarinitiativ och annat av det slaget som hon kallar New Yorks osynliga ekonomi. Och Ylva Lundin redogör för hur hon väcktes till insikt om behovet av en genomgripande omställning av samhället och de konkreta erfarenheter hon har gjort genom sitt arbete med dylika frågor inom *Omställning Alingsås*.

Det tema i boken som berör mig själv djupast har jag sparat till sist. Och det handlar om hur tillväxttänkandet håller på att invadera sektorer där det inte har att göra. Sektorer där friheten och kreativiteten måste få råda. Och jag tänker på forskningen och kulturen.

Anne Jerneck skriver i sitt bidrag *Hållbarhetens vetenskap och politik* bl.a. om hur det ekonomiska tänkandet äter sig in i forskningen. Hon säger att ökunskapsproduktionen kommit att präglas av nya processer: ökad styrning genom tillskott av stora resurser för speciella forskningsändamål; ökad kommersialisering av universiteten genom ökat beroende av externa resurser och krav på forskningens ekonomiska nytta; och växande krav på forskningens rättfärdigande vilket yttrar sig i återkommande mätningar av forskningens effektivitet och kvalitet.¹² Som ett exempel nämner hon också att öLunds

⁷ Ibid. sid. 33.

⁸ Birger Schlaug anger faktiskt i sitt inlägg att den årliga summan som spenderas på reklam i vårt land är 40 miljarder

⁹ Ibid. sid. 243.

¹⁰ Ibid. sid. 245.

¹¹ Ibid. sid. 246.

¹² Ibid. sid. 187-188.

universitet nyligen omdefinierat tredje uppgiften från samverkan med det omgivande samhället till främjande av entreprenörskap och innovation.¹³

Visst ter det sig rimligt att anlägga en del s.k. matnyttighetsaspekter på forskningen. Men det finns ändå en grundläggande orimlighet i hela idén. Styrningen gör ju anspråk på rationalitet. Men det ligger i sakens natur att genuint kreativa forskningsgenombrott är oförutsägbara. Så oavsett på hur rationellt och logiskt, och om sakfrågorna välinformerat, språk styrningen än är formulerad, är den ändå godtycklig och irrationell sedd i ljuset av de upptäckter som skulle kunna ha blivit gjorda om i sammanhanget mäktiga penningfördelande personer och institutioner inte hade överskattat sitt omdöme.

Som ett slags ödets historiska ironi verkar alltså den kyrkliga dimensionen av vårt ekonomiska tänkande leda till subtila inskränkningar i tankefriheten som minner om förhållandena i förvetenskapliga tider. Då var det ju Guds ombud som ville bestämma vad resultatet skulle bli av de vetenskapliga strävandena. Nu är det uppenbarligen Mammons tur att koppla greppet.

Dessa drastiska formuleringar är inte Anne Jernecks, utan enbart mina. Men trots att jag tar till den verbala storsläggan förespråkar jag naturligtvis inte något vilda-västern-tänkande när det gäller forskningsfinansieringen. Och jag är inte heller emot beställningsforskning. Det enda jag betonar är att rejält med medel bör satsas på sådant som är genuint osäkert. Och där det finns begåvade och behjärtade forskare som åtminstone med viss sannolikhet kan göra sig nytta av de satsade medlen. Det är först om vi vågar satsa på friheten som vi kan få svar på frågor som vi inte ens visste att vi kunde ställa.

Ännu mer provocerande tycker jag personligen att det är att penningtänkandet invaderar kulturen. Stina Oscarsson skriver lågmält och reflekterande om detta från sin position som chef för Radioteatern på Sveriges Radio. Hon påminner inledningsvis om att handelsminister Björling var en av de första som kommenterade valet av Mo Yan till nobelpristagare 2012. Och föga överraskande kom hon inte med några initierade litterära utläggningar, nej hon hoppades att valet skulle kunna bidra till att stärka relationerna med Kina som handelspartner.¹⁴

Oscarsson förklarar sedan att denna kommentar måste ses som ett konsekvent inslag i ambitionen att fördubbla exporten. Och hon skriver: "Som ett led i denna ambition har man därför valt ut de så kallade kreativa näringarna: musik, mat, mode, film och litteratur för att dessa ska förmedla bilden av Sverige som ett kreativt och öppet land där kultur och konstnärligt skapande tas tillvara och samtidigt bidrar till ökad handel och investeringar."¹⁵

Kultur som smörjmedel för uppfyllande av affärslivets ambitioner är uppenbart inget som Oscarsson tycker är särskilt angeläget. Hon tjänar hellre andra herrar. Eller som hon säger i inledningen av sin betraktelse: "Jag är övertygad om att kulturen skulle kunna spela en roll i kampen för en hållbar utveckling, i strävan mot fred, demokrati och mänskliga rättigheter."¹⁶ och så utvecklar hon i resten av

¹³ Ibid. sid. 188.

¹⁴ Ibid. sid. 138.

¹⁵ Ibid. sid. 138-139.

¹⁶ Ibid. sid. 138.

sitt bidrag sina olika sorgsna betraktelser över hur kulturen kidnappas för att tjänstgöra som ömedspelare i en ohållbar utvecklingö.

Kulturens roll i ett samhälle är en stor och svår fråga. Och den fråga som Oscarsson på sätt vis kommer i beröring med är vad som egentligen händer med kulturens själ om den tvingas vara alltför följsam mot makten. Vi vet ju hur det blir när det går för långt åt det hållet. Socialrealism under den sovjetiska kommunismen, lovsånger till Mao och nazistisk konstuppfattning är ju inga höjdpunkter i människans kulturella historia.

Men när går det för långt i vår hyperkommersiella tid. När får penningmotivet för stor makt över kulturen? Närmar vi oss gränsen, eller är allt frid och fröjd? Svåra frågor. Oscarsson ställer dem inte öppet, och besvarar dem inte heller. Men hela hennes betraktelse visar att hon är medveten om problematiken.

För min egen del nöjer jag mig med att säga att visst handlar kultur om energigivande förströelse. Visst handlar kultur också om oförarglig vård av traditioner. Och visst kan man använda kultur i diverse kommersiella sammanhang. Och som tröst för alla kulturbyråkrater så förstår jag också att det är nödvändigt att budgetar går ihop. Men kulturens själ är något helt annat än att vara ett traditionsvårdande, halvterapeutiskt och marknadsföringsförgyllande instrument för makten i form av anslagsbeviljande myndigheter och sponsrande företag.

Kulturens själ är att katalysera inre perspektivskiften. Att fördjupa förståelsen av livet och omständigheterna, att öppna nya möjligheter i det inre och därmed på sikt också i det yttre. Därför har förstås Stina Oscarsson rätt i sin förhoppning att kulturen i vår tid skulle kunna spela en roll i arbetet för en hållbar utveckling. Men samtidigt är det viktigt att påminna om att kulturen måste vara otrogen mot alla herrar. Kulturen är frihetens domän.

Så blev då detta inte direkt en konventionell recension. Jag har i och för sig inte nämnt alla bidragsgivare (trots att jag läste alla med behållning), men jag förmodar att det ändå framgår tydligt att *Att svära i kyrkan* är en infallsrik och tänkvärd antologi om den ekonomiska tillväxtens komplikationer. Den bör helt enkelt läsas och begrundas. Och det spelar ingen roll om man redan är frälst, eller likgiltig eller skeptisk eller ilsket negativ när det gäller själva sakfrågan. Det finns mycket att hämta för alla i den här lilla dyrgripen.

III. Några intervjuer efter *Learning is the Shit*

Höll en föreläsning på evenemanget *Learning is the Shit* strax innan midsommar. Det blev av allt att döma lyckat. Och dessutom blev jag intervjuad i anslutning till själva evenemanget. Dessa intervjuer pryder nu min hemsida, och för er som eventuellt missat detta är följande tre länkar användbara:

[Intervju om skolans roll i dagens samhälle](#)

[Karl-Erik Edris funderingar om skolan](#)

[Skolsnacks podcastintervju](#)